

Vil konkurranse undergrave stabiliteten i banksektoren?

Lars Sørgard

SNF

SNF

SAMFUNNS- OG NÆRINGSLIVSFORSKNING AS

- er et selskap i NHH-miljøet med oppgave å initiere, organisere og utføre ekstern-finansiert forskning. Norges Handelshøyskole og Stiftelsen SNF er aksjonærer. Virksomheten drives med basis i egen stab og fagmiljøene ved NHH.

SNF er ett av Norges ledende forskningsmiljø innen anvendt økonomisk-administrativ forskning, og har gode samarbeidsrelasjoner til andre forskningsmiljøer i Norge og utlandet. SNF utfører forskning og forskningsbaserte utredninger for sentrale beslutningstakere i privat og offentlig sektor. Forskningen organiseres i programmer og prosjekter av langsiktig og mer kortsiktig karakter. Alle publikasjoner er offentlig tilgjengelig.

SNF

CENTRE FOR APPLIED RESEARCH AT NHH

- is a company within the NHH group. Its objective is to initiate, organize and conduct externally financed research. The company shareholders are the Norwegian School of Economics (NHH) and the SNF Foundation. Research is carried out by SNF's own staff as well as faculty members at NHH.

SNF is one of Norway's leading research environment within applied economic administrative research. It has excellent working relations with other research environments in Norway as well as abroad. SNF conducts research and prepares research-based reports for major decision-makers both in the private and the public sector. Research is organized in programmes and projects on a long-term as well as a short-term basis. All our publications are publicly available.

Arbeidsnotat Nr. 07/15

Vil konkurranse undergrave stabiliteten i banksektoren?

av

Lars Sørgard

SNF prosjekt 9037

”Competition and stability in the banking sector”

Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd

SAMFUNNS- OG NÆRINGSLIVSFORSKNING AS
BERGEN, JULI 2015
ISSN 1503-2140

© Materialet er vernet etter åndsverkloven. Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarfremstilling som utskrift og annen kopiering bare tillatt når det er hjemlet i lov (kopiering til privat bruk, sitat o.l.) eller avtale med Kopinor (www.kopinor.no)
Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatnings- og straffeansvar.

Lars Sørgard¹:

Vil konkurranse undergrave stabiliteten i banksektoren?

I denne artikkelen drøftes den mulige konflikten mellom konkurranse og stabilitet i banksektoren, og drøftingen relateres til den pågående debatten i norsk banknæring. Det konkluderes med at det neppe er grunn til å ha en mindre streng konkurransepolitikk, for eksempel angående inngrep mot dempet konkurranse på pris, i denne næringen enn det en har i alle andre næringer.

1. En introduksjon

Banker har åpenbart en viktig rolle i samfunnet, blant annet som forvalter av et betalingssystem og som formidler av kapital. En av bankenes hovedoppgaver er å fungere som brobygger mellom låntakere og långivere, og derved bidra til et effektivt marked for kapital. Det er imidlertid utfordringer knyttet til stabilitet som adskiller seg fra andre markeder. Historien har vist at det oppstår finanskriser med (u)jevne mellomrom, hvor enkelte banker (og andre finansinstitusjoner) går konkurs. Da banker er tett sammenvevd gjennom komplekse låneordninger, kan en banks problemer raskt spre seg til andre banker. Slike finanskriser kan påføre samfunnet store kostnader, da for eksempel et helt eller delvis sammenbrudd i kapitalmarkedet kan undergrave bedrifters tilgang til kapital og dermed investeringsevnen i økonomien. De spesielle egenskapene ved bankmarkedet, der en ikke kan forvente at hver bank tar hensyn til de negative eksterne virkninger de kan påføre andre, har medført at det er innført særskilte reguleringer som skal redusere sannsynligheten for at det oppstår finanskriser.

Reguleringene av banknæringen er mange og omfattende. Noen eksempler på regulering er innskuddsgarantier for å forebygge 'bank run' (kunder går i flokk for å ta ut penger), regler for hvor stor risiko en bank kan ta på sin utlånsportefølje, og krav til størrelsen på egenkapitalen for å stå godt rustet mot dårligere tider.

Ønsket om å sikre solide banker som kan motstå dårlige tider kan bety at hard konkurranse er problematisk i banknæringen. Det er fra flere hold antydning at hard konkurranse mellom bankene kan bidra til mer utlån og høyere risiko. Ett eksempel er følgende fra en rapport fra Norges Bank, hvor de beskriver hvordan det kan oppstå for stor risikotaking blant banker i oppgangstider (se Norges Bank 2004):

'Finansnæringen blir preget av den generelle optimismen som gjør seg gjeldende, og sterk konkurranse kan føre til kamp om markedsandeler. Bankene bidrar på denne måten til å bygge opp risiko i det finansielle systemet. Faren er at det kan oppstå overinvesteringer.' (s. 29)

Dette utsagnet kan tolkes som at konkurransen mellom banker bidrar til mer kredittgivning og derigjennom at det bygges opp mer risiko i det finansielle systemet. Hvis det er en korrekt tolkning, er det grunn til å spørre om en bør iverksette tiltak som bidrar til mindre hard konkurranse i banknæringen.

¹ Professor på Institutt for samfunnsøkonomi ved Norges Handelshøyskole. Denne artikkelen er skrevet som en del av SNF-prosjektet 'Competition and Stability in the banking industry', som er finansiert av Finansmarkedsfondet i Norges Forskningsråd. Dette er mine synspunkter, og de er ikke nødvendigvis sammenfallende med synspunktene til Finanstilsynet hvor jeg er styremedlem.

Konkurransetilsynet har tilsynelatende et helt annet syn på konkurransen i bankmarkedet, nærmere bestemt i markedet for boliglån (se Konkurransetilsynet 2015). De finner tegn på at bankene benyttet økte kapitalkrav som en anledning til å øke sine marginer på utlån, og dermed at det er svak konkurranse i betydningen relativt høye marginer. De hevder at myndighetene har lagt for stor vekt på soliditet og at det har gått på bekostning av konkurransen, og foreslår flere tiltak som kan styrke konkurransen i dette markedet.

I denne artikkelen drøftes sammenhengen mellom konkurranse og stabilitet i banknæringen, nærmere bestemt om konkurranse kan være et problem på lang sikt i den forstand at det kan undergrave stabilitet. Det er en omfattende internasjonal litteratur som omhandler dette temaet. I avsnittet som følger gjengir vi resultatene fra både teoretiske og empiriske studier i den økonomiske litteraturen. Med det som utgangspunkt drøfter vi til slutt kort dagens situasjon i det norske bankmarkedet, og herunder hvorvidt det er grunn til å ha en annen og mindre streng konkurransepolitikk i denne næringen enn i andre næringer.

2. Konkurranse og stabilitet

Det har vært en omfattende debatt i den økonomiske litteraturen om den mulige sammenhengen mellom konkurranse og stabilitet. Det første og mest åpenbare argument er at mindre konkurranse gir mer profitt, hvilket i neste omgang gir større mulighet for å overleve dårlige tider. Grunnen er at profitt, dersom det tilbakeholdes, gir en buffer til å motstå dårlige tider der banken påføres tap.

Men selv dette enkle, intuitive resonnementet vil ikke nødvendigvis være riktig. Potensiell profitt blir ikke automatisk omdannet til egenkapital, men kan for eksempel i stedet bli betalt som utbytte til eierne. Av den grunn bør vi se på hvilke incentiver bedrifter har til å bygge kapital. Det er teoretiske studier som viser at banker kan ha incentiver til å holde mer egenkapital når de er utsatt for konkurranse. Mye egenkapital ved konkurranse kan ha bakgrunn i forhold både på innskudds- og utlånssiden.² Hvis banken holder relativt mye egenkapital vil det gjøre den mer attraktiv for innskytere fordi sannsynligheten for konkurs reduseres. Av den grunn kan konkurranse gi incentiver til å holde kapital og derigjennom tiltrekke seg mange innskytere. Egenkapital kan også gjøre banken mer attraktiv på utlånssiden. Det har sammenheng med at mye egenkapital gjør at banken bærer mer risiko, og det kan betraktes som en binding som gir banken incentiver til å overvåke prosjektene de gir utlån til. En slik overvåking vil også være i låntakers interesse, da det bidrar til at prosjektene blir bedre. Dette vil i neste omgang gjøre banken attraktiv for låntakerne, hvilket er viktigere desto mer konkurranse banken står overfor på lånesiden.

Selv om vi ser bort fra denne nevnte mekanismen, er det fortsatt grunn til å spørre om konkurranse kan bidra til mindre stabilitet. Det sentrale spørsmålet som gjenstår er om økt konkurranse bidrar til mer eller mindre risikotaking i banksektoren. Vi drøfter det spørsmålet i det følgende.

2.1 Konkurranse gir mer risikotaking

I den økonomiske litteraturen var det lenge støtte for å hevde at konkurranse bidrar til mer risikotaking i næringen og dermed mindre solide banker. I det såkalte 'franchise value' synet på banker var

² Se for eksempel Allen *et al.* (2011), som analyserer forhold på både innskudds- og utlånssiden og referer til andre teoretiske studier. Det er en stor debatt i litteraturen om hvorfor banker holder egenkapital, se for eksempel oversikten i Mehran og Takhori (2010), som vi ikke tar opp i denne artikkelen.

beskyttelse av nåverdien av fremtidig profitt helt sentralt, og det ble særlig pekt på mekanismer som virket via innskuddssiden i bankmarkedet.³ Den enkelte bank har et begrenset ansvar, da dets eiere ikke fullt ut vil måtte dekke tap forbundet med en konkurs. En eventuell bankkonkurs vil påføre andre aktører tap, og dermed vil ikke banken fullt ut ta inn over seg nedsiden ved å påta seg stor risiko. Desto mer overskudd banken genererer, desto mer er eierne opptatt av å beskytte dette overskuddet. Det betyr at lite konkurranse, som gir stort overskudd, vil gi incentiver til å begrense risikotakingen for å beskytte dette overskuddet. Banker sprer sin risiko ved å velge utlånsportefølje, samtidig som de konkurrerer om å tiltrekke seg innskudd. Konkurranse vil i en slik modell bety at de konkurrerer hardere om tiltrekke seg innskudd, hvilket vil innebære at desto hardere konkurranse desto større risiko tar den enkelte bank på innskuddssiden.

Tilsvarende kan en og argumentere for at konkurranse på utlånssiden kan bidra til mer risikotaking.⁴ Hard konkurranse på utlån betyr at det er lite å tjene på hvert utlån, og det kan bety at det blir mindre incentiver til å skille mellom ulike typer låntakere. Dette vil i neste omgang bety at det er større samlet risiko i utlånsmassen. Hard konkurranse kan og innebære problemer for interbankmarkedet (markedet for lån mellom banker), da en enkelt bank ikke har incentiver til å låne penger til en bank i problemer. Ingen av dem ser betydningen for systemet av en eventuell konkurs for en bank som er i trøbbel (se Allen og Gale 2000). Videre kan konkurranse om låntakere bety at en som får avslag hos en bank har mulighet for å gå til andre banker, og dermed at kunder med høy risiko til slutt får lån av en bank (se Broecker 1990 og Riordan 1993).

Graden av konkurranse kan og være korrelert med konsentrasjonen i en næring. La oss betrakte en banknæring der det er kun et fåtall banker, hvilket kan bety lite hard konkurranse. I så fall er hver bank relativt stor. Da vil den enkelte bank ha stor mulighet for å spre sin risiko.⁵ Videre vil et fåtall banker kunne innebære at myndighetenes overvåking av banksektoren blir enklere, og derved blir det lettere å sikre stabilitet.

2.2 Konkurranse gir mindre risikotaking

Argumentet over, at høy konsentrasjon betyr mer stabilitet, vil ikke nødvendigvis alltid holde. Store banker kan bety at den enkelte bank forutser at hver av dem er 'too big to fail', og dermed forutser at myndighetene kan forventes å gi hjelp til en bank som står i fare for konkurs. Dette vil isolert sett bidra til mer risikotaking av den enkelte bank, og derigjennom bidra til større ustabilitet (se Mishkin 1999). Videre er det ikke åpenbart at store banker er lettere å overvåke for myndighetene enn små banker. En mulig grunn kan være at store banker er mer komplekse, og har større handlefrihet til å omgå regulering.

Det er også teoretiske studier som finner at 'franchise value' argumentet ikke alltid er gyldig. Noen studier finner at banker kan ha incentiver til å ta risiko for å kunne generere 'franchise value', det vil si høy nåverdi av bankens fremtidige profitt.⁶ Andre studier finner at høy nåverdi av fremtidig profitt

³ 'Franchise value' er betegnelsen på nåverdien av bankens profitt i alle fremtidige perioder. For analyse av betydningen av nåverdien av bankens profitt på dets risikotaking, se for eksempel Marcus (1984), Chan *et al.* (1986) og Keeley (1990).

⁴ Se for eksempel Boot and Greenbaum (1993) og Allen and Gayl (2000,2004).

⁵ Se for eksempel Diamond (1984), Ramakrishnan og Thakor (1984), Boyd og Prescott (1986), Williamson (1986) og Allen (1990).

⁶ Se for eksempel Blum (1999), Hellmann *et al.* (2000) og Matutes og Vives (2000).

betyr at bankens egenkapital er mindre bindende, og dermed er det større mulighet for å ta et tap i en periode.⁷

Argumentet for negativ sammenheng mellom konkurranse og risikotaking er i hovedsak knyttet til adferden på utlånssiden.⁸ La oss betrakte tilfellet der mer markedsmakt fører til større margin på utlån, i betydningen at låntakeren betaler en høyere pris. Låntakeren står overfor et prosjekt av en gitt størrelse som er normalisert til en. Videre må låntakeren velge teknologi; desto større risiko låntakeren tar desto større verdi av dette prosjektet hvis det er vellykket. La oss anta at den risikable teknologien gir en bruttoverdi for låntakeren lik S med sannsynlighet $p(S)$ og null ellers. Vi lar R_L angi den prisen låntakeren betaler for et lån, og låntakerens andre kostnader er lik C_L . Låntakeren må velge risiko, og står overfor følgende maksimeringsproblem med hensyn på S (der $S \in [0, \bar{S}]$):

$$\text{Max } \pi_L = p(S)(S - R_L - C_L) \quad (1)$$

Gitt en indre løsning, vil låntakeren velge risiko slik at:

$$S + \frac{p(S)}{p'(S)} = R_L + C_L \quad (2)$$

Da ser vi enkelt at en økning i lånerenten R_L (eller i andre lånekostnader C_L) fører til at låntakeren øker S , det vil si tar større risiko. For en gitt risiko er det etter en eventuell økning i låntakers lånekostnad (eller andre kostnader) mindre å tjene på et prosjekt som faktisk er vellykket. Da er det fornuftig for låntakeren å øke risikoen og dermed øke verdien av prosjektet dersom det lykkes, selv om dette samtidig fører til at sannsynligheten for å lykkes går ned. Dette er helt parallelt til mekanismen som fører til at en bedrift vil finne det lønnsomt å sette en høyere pris når grensekostnad har gått opp; for å sikre seg en fortjeneste vil den nå respondere med å sette en noe høyere pris. Dette er lønnsomt selv om kvantum solgt da reduseres.

Vi ser følgelig at økt markedsmakt i form av økt utlånsrente gir låntakeren incentiver til å ta større risiko, hvilket i neste omgang gir større forventet tap på utlånene. Følgelig har høyere pris en effekt på adferden til låntakeren og derigjennom risikotakingen i banksektoren. I tillegg kan det tenkes at høyere pris kan påvirke hvem som ønsker og låne, og da typisk ved at en høyere pris tiltrekker seg låntakere som har et mer risikabelt prosjekt (adverse selection). Det vil i så fall ytterligere dra i retning av at mindre hard konkurranse fører til mer risikotaking på utlånssiden.

Så langt har vi ikke tatt høyde for 'charter value' effekten beskrevet over. En teoretisk studie har tatt hensyn til begge disse to effektene, kalt henholdsvis margin-effekten og risikoskifting-effekten (se Martinez-Miera og Repullo 2010). På den ene siden vil redusert konkurranse gi høyere risiko på hvert prosjekt (risikoskifting-effekten), og på den andre siden større overskudd og dermed større mulighet for å motstå tap (margin-effekten). De finner en U-formet sammenheng; risikoskifting-effekten dominerer dersom det er lite hard konkurranse, mens margin-effekten dominerer ved hard

⁷ Dette er vist i blant annet Calem and Rob (1999) og Perotti *et al.* (2011).

⁸ Det enkle eksempelet som følger er hentet fra Boyd og De Nicoló (2005). Se også Stiglitz og Weitz (1981), som viser samme mekanisme i en modell hvor det er rasjonering av kreditt i likevekt.

konkurranse. Dette betyr at det er bra med mer konkurranse sett ut fra samlet risikotaking, men kun dersom det er begrenset konkurranse i utgangspunktet.

Mekanismen forklart over har sin bakgrunn i låntakerens risikovalg. Det kan argumenteres for at banken gjennom sin vurdering av kredittverdighet kan (i det minste til en viss grad) unngå dette problemet. Den kan si nei til et prosjekt hvis den mener risikoen er for stor, og derigjennom hindre de uheldige virkningene av låntakers valg av risiko.

Det er imidlertid ikke åpenbart at banken kan eliminere all risiko, da det typisk er låntaker som har best oversikt over risikoen ved et prosjekt (har privat informasjon om prosjektet). Dessuten er det også et spørsmål om banken har incentiver til å hindre at det blir mer risikotaking når konkurransen blir mindre hard. For å illustrere det, la oss betrakte en annen variant av den enkle modellen vi presenterte over. Men i motsetning til over, lar vi ikke låntakeren velge risiko. Vi ser dermed bort fra den uheldige effekten på låntakersiden, og fokuserer utelukkende på mulige uheldige virkninger av mindre hard konkurranse på långivers valg angående risiko. Sannsynligheten for suksess varierer fra låntaker til låntaker. Nå lar vi P angi sannsynligheten for suksess for et spesifikt prosjekt som låntaker ønsker å få finansiert av banken, der $0 < P < 1$. Vi antar at $P(Q)$, der $P' < 0$, hvilket betyr at sannsynligheten for suksess er lavere for hver ny kunde som banken sier ja til. Banken sjekker risikoen for låntakeren, og vil si ja til alle potensielle låntakere over en kritisk grense på risikoen. Hvis den velger en høy P , betyr det at den sier ja til relativt få låntakere. Men samtidig vil det bety at sannsynligheten for suksess for den siste kunde den sier ja til er relativt høy.

Alternativt til å betrakte hvor stor risiko banken skal tillate, kan vi betrakte hvor mange kunder den ønsker å gi lån. Banken vil stå overfor følgende maksimeringsproblem med hensyn til hvor mange kunder den skal si ja til:

$$\max_Q \pi_B = P(Q)QR_L - QC \quad (3)$$

For hver ny kunde den sier ja til, vil sannsynligheten for at prosjektet mislykkes øke (P synker i Q). Merk at en ny kunde slår fullt ut i kostnadene, da denne nye kunden må betjenes ved at den gis et lån, samtidig som inntekten ikke fullt ut øker i samme takt. Det siste skyldes at en andel av kundene mislykkes og dermed ikke gir noen inntekt for banken. Fra førsteordensbetingelsen finner vi det optimale antallet kunder. Denne betingelsen kan alternativt uttrykkes som hvor stor risiko banken ønsker å ta. Ved å omforme førsteordensbetingelsen, får vi følgende risiko:

$$P^* = \frac{C - Q \cdot R_L \cdot P'}{R_L} \quad (4)$$

Vi ser, ikke uventet, at desto høyere kostnad for banken ved å betjene en kunde desto høyere P vil den velge. Det betyr at økt kostnad fører til at den låner ut til et færre antall kunder, hvilket er intuitivt. Det innebærer at det er mindre risiko forbundet med den siste kunde som blir betjent av banken desto høyere bankens kostnad per kunde er.

Minst like interessant er det å se hva som skjer med risikotakingen dersom prisen på utlån øker. Fra (4) kan det vises at

$$\frac{\partial P^*}{\partial r_L} = -\frac{C}{R_L^2} < 0 \quad (5)$$

Dette innebærer at dersom det skjer et positivt skift i prisen på utlån, vil banken ønske å redusere P . Det innebærer at den tillater større risiko, og dermed vil ønske å låne ut til flere. Grunnen er at det nå er større fortjeneste på hver kunde som det lånes ut til og som lykkes med sitt prosjekt, når vi ser på forventet inntekt fratrasket kostnad. Alt annet likt, vil den av den grunn ønske å strekke seg litt lenger. Den siste låntaker banken sier ja til vil nå ha større risiko for å ikke lykkes enn hva tilfellet var før prisen på utlån økte. Dette kan tolkes som at dempet konkurranse i betydningen at prisen på utlån øker, vil påvirke bankens adferd langs en annen dimensjon enn selve prissettingen.

I eksempelet betraktet vi kun en situasjon der banken velger størrelsen på utlån og dermed hvor stor risiko den påtar seg på utlån, og så på effekten av et eksogent skift i prisen på utlån. I realiteten vil banken måtte sette både prisen på utlån og kravet til risiko (sikkerhetsstillelse) for den enkelte kunde.⁹ Det betyr at den kan tenkes å konkurrere langs to dimensjoner. Vårt poeng over er at hvis konkurransen av en eller annen grunn dempes langs en dimensjon, nærmere bestemt dempet priskonkurranse i vårt tilfelle, kan det bli hardere konkurranse langs en annen dimensjon. Dette er en mekanisme som er relativt generell, og som en har sett eksempler på i en rekke andre næringer: Når konkurransen dempes langs en dimensjon, 'tyter' den ut langs en annen dimensjon.¹⁰

2.3 Hva vet vi empirisk?

Funnene fra teorien er ikke entydig. I det store bildet kan det imidlertid synes som at forhold på innskuddssiden typisk kan tale for at konkurranse kan undergrave stabiliteten, mens forhold på utlånsiden typisk kan tale for at konkurranse bidrar til mer stabilitet. Ikke uventet er resultatene fra de empiriske studiene heller ikke entydige.¹¹ En utfordring er at i tillegg til tvetydigheten fra den teoretiske litteraturen, er det vanskelig å finne gode mål både på risiko og på graden av konkurranse.

Det er for eksempel noen empiriske studier som finner at høy konsentrasjon fører til større sannsynlighet for bankkonkurser, og andre som finner motsatt resultat.¹² Andre studier ser på fusjoner som en faktor som fører til mer markedsrett. Noen av disse studiene finner at fusjoner fører til mer

⁹ Merk at i den enkle modellen vist over er det ikke åpnet for at låntaker vil ha incentiver til å ta økt risiko når utlånsrenten øker (eller mer risikable låntakere kommer til ved høyere utlånsrente). Dette aspektet bør inkluderes i en eventuell modell med endogen utlånspris, og det gir (som vist i Boyd og De Nicoló 2005) banken incentiver til å ikke sette for høy pris på utlån selv om banken har en svært sterk markedsstilling. Det kan for eksempel inkorporeres ved å la $P = P(Q, R_L)$, der $P/R_L < 0$ (høyere pris på utlån gir mindre sannsynligheten for suksess). Det vil ytterligere dra i retning av at økt pris på utlån fører til større risikotaking, og dermed forsterke resultatet vi fant i modellen over hvor vi antok at prisen på utlån var eksogent bestemt og ikke ville påvirke sannsynligheten for suksess.

¹⁰ For en oversikt over litteraturen om konkurranse langs flere dimensjoner, se Steen og Sørgard (2009) og Schmalensee (1994). Ett eksempel på denne mekanismen, relativt parallelt til det vi har vist her, er at redusert konkurranse på pris har ført til oppbygging av kapasitet. Etter det vi kjenner til er ikke denne mekanismen studert i relasjon til bankmarkedet, og det er derfor av interesse med teoretiske studier på det området.

¹¹ I Zigras og Havranek (2015) gjennomføres det en metastudie av 31 empiriske studier, og de finner samlet sett at konkurranse har ingen signifikant effekt på stabilitet. Når de betrakter kun utviklede land, finner de en positiv sammenheng. Den er imidlertid av en begrenset størrelse.

¹² Tidlig empirisk litteratur, oppsummert i for eksempel Calomiris (2000), finner ut fra data fra USA at mer konsentrasjon gir mindre bankkonkurser. De Nicoló (2000), finner på den annen side en motsatt sammenheng, basert på data fra USA, Japan og flere europeiske land.

diversifisering og derigjennom mer stabilitet, mens andre finner at en konsolidering som følge av fusjon fører til en portefølje med større risiko.¹³ En rekke studier sammenligner banknæringer på tvers av land, men igjen er det ikke mulig å trekke noen entydige konklusjoner.¹⁴ En nyere studie finner en U-formet sammenheng mellom risikotaking og konkurranse – hardere konkurranse fører til mindre risikotaking hvis lite hard konkurranse i utgangspunktet – men det er ikke entydig da det blant annet avhenger av hvilket mål på konkurranse som benyttes.¹⁵ Endelig er det også studier som ser på hvorvidt banker bygger opp mer kapital dersom det er lite hard konkurranse. Intuitivt skulle tro det er tilfelle, da mye profitt gir potensial for oppbygging av kapital. Noen studier finner imidlertid at det motsatte er tilfelle.¹⁶ Som forklart foran, det kan skyldes at banker kan ha mer incentiver til å bygge opp kapital dersom de er i en konkurransesituasjon.

Et fundamentalt problem med de fleste empiriske studiene er imidlertid at de er basert på data fra 'normale' tider. I en situasjon der det skjer en ekstrem hendelse, vil de empiriske studiene følgelig ikke kunne si så mye om hva utfallet blir. Til tross for dette, vil studiene fra 'normale' tider være av stor interesse da det gir en indikasjon på om konkurranse bidrar til (eller ikke) mer risikotaking og dermed har bidratt til et større potensielt problem idet det oppstår en finansiell krise. Det er behov for mer empirisk forskning på dette feltet, ikke minst på situasjonen i norsk banknæring.

3. Implikasjoner for den norske debatten

Konkurranse har vært et tema i norsk banknæring de siste årene. Konkurransetilsynets rapport om boliglånsmarkedet fra mars 2015 konkluderte med at bankene kan ha samordnet sin prissetting på utlån fra våren 2013 av og derigjennom har lyktes med å øke sine marginer ut over det som hadde vært tilfelle ved priskonkurranse. Konkurransetilsynet er av den oppfatning at det er uheldig for samfunnet at det skjer en slik svekkelse av konkurransen, og kommer med flere forslag til hvordan konkurransen i bankmarkedet kan stimuleres.

I Finansmarkedsmeldingen fra Finansdepartementet i april 2015 gjengis hovedkonklusjonene i Konkurransetilsynets rapport. Det synes imidlertid som om at Finansdepartementet ikke fullt ut deler Konkurransetilsynets syn hva angår ønskeligheten av mer konkurranse i banknæringen:

'Finansdepartementet meiner at solide bankar er nødvendig for å få effektiv og berekraftig konkurranse i marknaden over tid.' (side 61)

Bærekraftig konkurranse kan tolkes som nettopp det vi har drøftet i foregående avsnitt, det vil si om konkurranse bidrar til mer eller mindre risikotaking og derigjennom enten svekker eller styrker sektorens stabilitet over tid. En åpenbar kritikk mot Konkurransetilsynets rapport er at dette spørsmålet ikke er drøftet, og dermed er det ikke godtgjort hvorfor hard konkurranse er i samfunnets interesse også i et langsiktig perspektiv. Slik sett er det forståelig at Finansdepartementet viser til

¹³ Både Paroush (1995), Benston, Hunter og Wall (1995) finner at bankfusjoner fører til mer diversifikasjon, mens Chong (1991) og Hughes og Mester (1998) finner tegn på at bankenes porteføljer blir mer risikable etter fusjon.

¹⁴ Se for eksempel Beck *et al.* (2006,2013), Schaeck *et al.* (2009), Berger *et al.* (2009) og Schaeck og Cihak (2012).

¹⁵ Se Jimenez *et al.* (2013). Dette er en test av teorien til Martinez-Miera og Repullo (2010).

¹⁶ Se Schaeck og Cihak (2013), som ut fra data for europeiske banker finner at de har høyre kapitalandel i markeder med større grad av konkurranse. Berger *et al.* (2008) finnes et lignende resultat, men de finner samtidig at banker tar mer risiko når de er utsatt for konkurranse.

ønsket om bærekraftig konkurranse. Finansdepartementets utsagn kan skape inntrykk av at det er en konflikt mellom ønsket om stabilitet og ønsket om konkurranse. De har imidlertid heller ikke drøftet sammenhengen mellom konkurranse og stabilitet.

Ut fra den internasjonale litteraturen som er gjengitt over, er det ikke grunnlag for å hevde at konkurranse undergraver stabilitet. Resultatene fra teori og empiri er tvetydige, men åpner muligheten for at økt konkurranse både kan bidra til at bankene bygger opp mer kapital og at porteføljen blir mindre risikabel. Mindre konkurranse kan i så fall innebære at vi beveger oss i retning av en mindre stabil banksektor, og da er det ingen konflikt mellom ønsket om konkurranse og ønsket om stabilitet. Ut fra dette er det fornuftig å ikke lage egne regler for konkurranse (eller mangel på sådan) i denne sektoren, men heller å utforme konkurransepolitikken overfor denne sektoren uten å vektlegge hensynet til stabilitet.

Det har forekommet en svært stor oppbygging av gjeld i norske husholdninger i løpet av de siste årene, og spørsmålet er om konkurranse har bidratt til dette. Den lave styringsrenten, som har gitt seg utslag i lav rente på utlån, har bidratt til oppbyggingen av kreditt. Slik sett at forhold på etterspørselssiden har vært helt sentralt. Ifølge Konkurransetilsynets analyse har bankene de siste årene oppnådd relative høye marginer på utlån. Som forklart over kan høye marginer stimulere til mer utlån, og slik sett har forhold på tilbudssiden muligens også bidratt til oppbyggingen av gjeld.

Vi ser dermed at hard konkurranse i banknæringen ikke er et entydig begrep. Det kan være svak konkurranse på prisingen (høye marginer), samtidig som det er hard konkurranse om å tiltrekke seg kunder. Disse to dimensjonene må sees i sammenheng, og sammenhengen kan være en annen enn den en først skulle forvente. En kan for eksempel tro at konkurranse i form av lavere marginer er en usunn form for konkurranse, da bankene gjennom å konkurrere på pris ender opp med å låne ut mer og dermed ta større risiko. Men som forklart kan sammenhengen være den motsatte. Lite hard konkurranse på pris gir stor fortjeneste for hver kunde, og det gir incentiver til å strekke seg langt for å få tak i en ny kunde. I så fall er det lite hard konkurranse på pris som gir en usunn konkurranse, målt i hvor langt bankene strekker seg i å gi lån.

En slik sammenheng som her er skissert er i tråd med det vi observerer i en rekke andre næringer. Når en demper konkurransen på pris, 'tyter' konkurransen ut langs andre dimensjoner. I dette tilfellet kan det tenkes at mindre konkurranse på pris er uheldig sett ut fra risikotakingen i banknæringen. En såkalt bærekraftig utvikling, som kan tolkes som at næringen kan stå i mot dårlige tider, kan i et slikt perspektiv være forenlig med at bankene konkurrerer på pris. Slik sett er det ikke noen grunn til å ha en annen konkurransepolitikk i banknæringen enn i andre næringer.¹⁷ En bør sikre at bankene konkurrerer på pris, og forsøk fra bankene på å sette høyere priser enn konkurransepriser bør betraktes som uheldig. Hvis en skal avvike fra dette prinsippet, bør en godtgjøre at forholdene i norsk banknæring adskiller seg fra det en finner i andre land. Det taler for mer spesifikk kunnskap om hvordan sammenhengene er mellom konkurranse og stabilitet i norsk banknæring.¹⁸

Men uansett hvordan en velger å utforme konkurransepolitikken i denne sektoren er det selvsagt fortsatt behov for regulering av bankene, for eksempel i form av kapitalkrav. Det vil kunne sikre

¹⁷ Dette er i tråd med det for eksempel Beck *et al.* (2010) forslår i sin rapport om krisen i banksektoren.

¹⁸ Kim *et al.* (2005) er en av de få empiriske studiene fra Norge. De finner at høy egenkapitalandel kan gjøre banker mer attraktive for låntakerne, og gir bankene mulighet til å oppnå en høyere margin på utlån.

banksystemet mot den systemrisikoen som den enkelte bank ikke forventes å ta inn over seg. Bankene må selv vurdere hvordan de oppfyller slike krav. Det kan være for eksempel være gjennom tiltak som fører til lavere kostnader, eventuelt gjennom nyemisjoner. Kapitalkravet vil i seg selv føre til at konkurranseprisen, for eksempel på utlån til boliglånskunder, er noe høyere. Men det er noe annet enn at de beveger seg fra konkurranse på pris til en situasjon der de ikke lenger fullt ut konkurrerer på pris.

Referanser

- Allen, F., E. Carletti og R. Marquez (2011): 'Credit market competition and capital regulation', *The Review of Financial Studies*, 24, 983-1018.
- Allen, F. og Gale, D. (2000) Comparing financial systems. Cambridge, MA: MIT Press.
- Allen, F. og Gale, D. (2004) 'Competition and financial stability', *Journal of Money, Credit, and Banking* 36, 433-80.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., og Levine, R. (2006) 'Bank concentration, competition, and crises: First results', *Journal of Banking and Finance* 30, 1581-603.
- Beck, T., D. Coyle, M. Dewatripont, X. Vives og P. Seabright (2010): 'Bailing out the Banks: Reconciling Stability and Competition', Centre for Economic Policy Research, London.
- Beck, T., De Jonge, O., og Schepens, G. (2013): 'Bank competition and stability: Cross-country heterogeneity', *Journal of Financial Intermediation*, 22, 218-244.
- Berger, A. N., L. Klapper og R. Turk-Ariss (2009): 'Bank competition and financial stability', World Bank mimeo.
- Benston, G., Hunter, C., og Wall, L. (1995) 'Motivations for bank mergers and acquisitions: Enhancing the deposit insurance put option versus earnings diversification', *Journal of Money, Credit and Banking* 27, 777-88.
- Berger, A.N., L. Klapper og R. Turk-Ariss (2009) 'Bank Competition and Financial Stability', World Bank mimeo.
- Blum, J. (1999): 'Do Capital Adequacy Requirements Reduce Risks in Banking?', *Journal of Banking and Finance*, 23, 755-771.
- Boot, A.W., og Greenbaum, S. (1993) 'Bank regulation, reputation, and rents: Theory and policy implications', In: Mayer, C., and Vives, X. (eds) Capital markets and financial intermediation. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 292-318.
- Boyd, J.H., og De Nicoló, G. (2005) 'The theory of bank risk-taking and competition revisited', *Journal of Finance* 60, 1329-343.
- Boyd, J.H., and Prescott, E.C. (1986) 'Financial intermediary-coalitions', *Journal of Economic Theory* 38, 211-32.
- Broecker, T. (1990): Credit-worthiness tests and interbank competition, *Econometrica*, 58, 429-452.

- Calem, P. og R. Rob (1999): 'The Impact of Capital-Based Regulation on Bank Risk Taking', *Journal of Financial Intermediation*, 8, 317-352.
- Calomiris, C.W. (2000) U.S. bank deregulation in historical perspective. Cambridge University Press.
- Chan, Y.-S., Greenbaum, S., og Thakor, A. (1986) 'Information reusability, competition and bank asset quality', *Journal of Banking and Finance* 10, 243-53.
- Chong, B.S. (1991) 'Effects of interstate banking on commercial banks' risk and profitability', *Review of Economics and Statistics* 73, 78-84.
- De Nicoló, G. (2000) 'Size, charter value and risk in banking: An international perspective', International Finance Discussion Paper #689, Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Diamond, D.W. (1984) 'Financial intermediation and delegated monitoring', *Review of Economic Studies* 51, 393-414.
- Finansdepartementet (2015): 'Finansmarkedsmeldinga 2014', Meld.St.22 (2014-15).
- Finanstilsynet (2015): 'Finansielt Utsyn 2015', Utgitt av Finanstilsynet, 17. april 2015.
- Hellmann, T. F., K. C. Murdock, og J. E. Stiglitz (2000): 'Liberalization, Moral Hazard in Banking, and Prudential Regulation: Are Capital Requirements Enough?', *American Economic Review*, 90(1), 147-165.
- Hughes, J.P., og Mester, L. (1998) 'Bank capitalization and cost: Evidence of scale economies in risk management and signaling', *Review of Economics and Statistics* 80, 314-325.
- Jiminez, G. J. A. Lopez og J. Saurina (2013): 'How does competition affect bank risk-taking?', *Journal of Financial Stability*, 9, 185-195.
- Keeley, M.C. (1990) 'Deposit insurance, risk and market power in banking', *American Economic Review* 80, 1183-200.
- Kim, M., Kristiansen, E. G., and Vale, B. (2005): "Endogenous product differentiation in credit markets: What do borrowers pay for?", *Journal of Banking and Finance*, 29, 681-699.
- Konkurransetilsynet (2015): 'Konkurransen i boliglånsmarkedet', Rapport utgitt av Konkurransetilsynet 24. mars 2015.
- Marcus, A.J. (1984) 'Deregulation and bank financial policy', *Journal of Banking and Finance* 8, 557-565.
- Martinez-Miera, D., og Repullo, R. (2010): 'Does competition reduce the risk of bank failure?', *Review of Financial Studies*, 23, 3638-3664.
- Matutes, C. og X. Vives (2000): 'Imperfect Competition, Risk Taking, and Regulation in Banking', *European Economic Review*, 44, 1-34.

- Mehran, H. og A. Thakor (2010): 'Bank Capital and Value in the Cross-Section', *The Review of Financial Studies*,
- Mishkin, F.S. (1999) 'Financial consolidation: Dangers and opportunities', *Journal of Banking and Finance* 23, 675-91.
- Norges Bank (2004): Norske finansmarkeder – pengepolitikk og finansiell stabilitet', Norges Bank Skriftserie, nr. 34/2004.
- Paroush, J. (1995) 'The effect of merger and acquisition activity on the safety and soundness of a banking system', *Review of Industrial Organization* 10, 53-67.
- Perotti, E. og J. Suarez (2011): 'A Pigovian Approach to Liquidity Regulation', *International Journal of Central Banking*, 7(4), 3-41.
- Ramakrishnan, R., og Thakor, A.V. (1984) 'Information reliability and a theory of financial intermediation', *Review of Economic Studies* 51, 415-32.
- Riordan, M. (1993): Competition and bank performance: A theoretical perspective. In: Mayer, C., Vives, X. (Eds.), Capital Markets and Financial Intermediation. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 328–343.
- Schmalensee, R. (1994): 'Sunk costs and market structure: A review article', *Journal of Industrial Economics*, 40, 125-134.
- Shaeck, K., og Cihak, M. (2012): 'Banking competition and capital ratios', *European Financial Management*, 18, 836-866.
- Schaeck, K., Cihak, M., og Wolfe, S. (2009): "Are competitive banking systems more stable?", *Journal of Money, Credit and Banking*, 34, 765-775.
- Steen, F., og Sørsgard, L. (2010): 'Semicollusion', *Foundations and Trends in Microeconomics*, 5, 153-228.
- Stiglitz, J.E., og Weiss, A. (1981): 'Credit rationing in markets with imperfect information', *American Economic Review*, 71, 393-410.
- Williamson, S.D. (1986): 'Costly monitoring, loan contracts and equilibrium credit rationing', *Quarterly Journal of Economics* 102, 135-46.
- Zigraiova, D. og T. Havranek (2015): 'Bank competition and financial stability: Much ado about nothing?', University of Michigan, William Davidson Institute, WP 1087.

I denne artikkelen drøftes den mulige konflikten mellom konkurranse og stabilitet i banksektoren, og drøftingen relateres til den pågående debatten i norsk banknæring. Det konkluderes med at det neppe er grunn til å ha en mindre streng konkurransepolitikk, for eksempel angående inngrep mot dempet konkurranse på pris, i denne næringen enn det en har i alle andre næringer.

SNF

Samfunns- og næringslivsforskning AS

Centre for Applied Research at NHH

Helleveien 30
NO-5045 Bergen
Norway

P +47 55 95 95 00
E snf@snf.no
W snf.no

Trykk: Allkopi Bergen